

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-104-и назди
Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А.
Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиббони
Рӯдакӣ, 33)

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «*Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)*» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои сотсиологӣ аз рӯйи ихтисоси 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)*

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «*Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)*», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои сотсиологӣ аз рӯйи ихтисоси 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)* пешниҳод шудааст, аз лиҳози муҳтаво, масъалагузорӣ, объекту предмети таҳқиқот, заминаҳои назариявӣю методологӣ ва натиҷаҳои илмии бадастомада ба талаботи шиносномаи ихтисоси илмии 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)* мутобиқат менамояд.

Дар доираи ихтисоси 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)*, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, сохтори иҷтимоӣ-табақавии аҳоли, раванди ҷойивазкунии иҷтимоӣ, институтҳои иҷтимоӣ, самтҳои тағйироти иҷтимоӣ ва дигар зухуроти иҷтимоӣ таҳқиқ мегарданд. Дар диссертатсияи докталаби дараҷаи илмӣ низ объект ва соҳаҳои тадқиқоти ихтисоси илмии мазкур мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Яке аз соҳаҳои ихтисоси 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)* ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва вазифаҳои асосии он дар ҷомеаи муосир ба ҳисоб меравад. Объекти таҳқиқоти диссертатсионии Мирзода Фирӯз Сафаралӣ низ ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ мебошад. Диссертант ҳуқуқро, пеш аз ҳама, ҳамчун институти иҷтимоӣ таҳқиқ намуда, вазифаҳои иҷтимоии онро дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон нишон додааст.

Муаллифи диссертатсия ҳуқуқро дар робитаи мутақобила ба дигар институтҳои иҷтимоӣ, мисли маориф, оила, иқтисод ва воситаҳои ахбори омма,

инчунин, равандҳои иҷтимоии ҷомеаи муосири Тоҷикистон таҳқиқ намудааст. Чунин равиш ба принсипҳои сотсиологияи ҳуқуқ мувофиқат намуда, имконият медиҳад, ки ҳуқуқ ҳамчун механизми муҳимми ҷойивазкунии иҷтимоӣ, ҳамгироии иҷтимоӣ ва ҳамохангсозии муносибатҳои ҷамъиятӣ арзёбӣ гардад. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ нақши ҳуқуқ дар раванди ҷойивазкунии иҷтимоӣ, рушди синфи миёна ва ҷомеаи шаҳрвандӣ амиқ омӯхта шудааст, ки ҳамаи ин масъалаҳо ба доираи таҳқиқоти ихтисоси 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)* дохил мешаванд.

Аз таҳлили сохтори диссертатсия бармеояд, ки ҳамаи бобҳо ва зербобҳои он дар атрофи масъалаи ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ муттаҳид гардида, пайдарҳамии мантиқӣ ва ягонагии методологиро нигоҳ медоранд. Муаллиф аз таҳлили масъалаҳои умумии назариявӣ оғоз намуда, ботадрич ба омӯзиши ҷанбаҳои амалии фаъолияти ҳуқуқ дар ҷомеаи Тоҷикистон гузашта, дар анҷом ҳулосаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалиро пешниҳод намудааст. Чунин тартиби омӯзишу баррасӣ ва таҳқиқ нишон медиҳад, ки диссертатсияи мазкур бо риояи талаботи таҳқиқоти илмӣ муосир таҳия гардидааст.

Инчунин, таҳқиқоти диссертатсионӣ аз рӯйи мавзӯ ва муҳтавои худ ба масъалаҳои пешбининамудаи *Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.02.2025, таҳти №114 «Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030»* мувофиқ мебошад.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Мавзӯи диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» яке аз масъалаҳои мубрами сотсиологияи муосир ва дар маҷмӯъ, илмҳои ҷамъиятшиносӣ ба ҳисоб рафта, аҳамияти назариявӣ, методологӣ ва амалии он дар шароити ташаккули ҷомеаи ҳуқуқбунёд ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар мегардад. Муаллифи диссертатсия масъалаи мубрами сотсиологияи ҳуқуқро интихоб намуда, кӯшиш намудааст, ки моҳият, хусусият, вазифаҳои иҷтимоӣ ва дигар падидаҳои ҳуқуқиро дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон бо дидгоҳи сотсиологӣ таҳлил намояд.

Ҷомеаи муосир бо суръати баланд рушд менамояд ва ҳамзамон, хатарҳои муҳталиф давлатҳои миллиро таҳдид менамоянд. Равандҳои нави иҷтимоӣ муносибатҳои иҷтимоиро мураккабтар намуда, ба фаъолияти ҳамаи институтҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла ҳуқуқ таъсири ҷиддӣ мерасонанд. Доираи ҷадиди муносибатҳои иҷтимоие ба вучуд меоянд, ки танзими самараноки онҳо танҳо тавассути ҳуқуқ имконпазир аст. Дар чунин шароит зарурати омӯзиши ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ, ки барои ҷойивазкунии иҷтимоии шаҳрвандон

мусоидат мекунад ва муносибатҳои байни шахс, давлат ва ҷомеа ро танзим менамояд, ба вучуд меояд.

Дар илми сотсиология масъалаи фаъолияти институтҳои иҷтимоӣ ва сатҳи иҷроиши вазифаҳои иҷтимоии онҳо ҳамеша мавқеи марказӣ доштааст. Аз замони пайдоиши илми сотсиология классикони он, аз ҷумла О. Конт, Э. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, П. Сорокин ва дигарон институтҳои иҷтимоиро унсурҳои асосии сохтори иҷтимоии ҷомеа ва рушди устувори давлат арзёбӣ намудаанд. Ҳуқуқ низ яке аз институтҳои иҷтимоӣ буда, тавассути меъёрҳои ҳуқуқӣ муносибатҳои иҷтимоиро танзим менамояд, тартибот ва ҳамбастагии иҷтимоиро имконпазир мегардонад. Муаллиф ба ҷанбаҳои таърихӣ рушди афкори ҳуқуқӣ ва таҳаввулоти меъёрҳои ҳуқуқӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир намудааст, ки аз мубрамии таҳқиқоти диссертатсионӣ гувоҳӣ медиҳад.

Масъалаи рушди давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ муайян гардидааст. Бо ин мақсад, заминаҳои ҳуқуқии рушди ҷомеаи Тоҷикистон фароҳам оварда шудаанд. Барои танзими муносибатҳои иҷтимоӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор қабул мегарданд, стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ таҳия мешаванд. Аммо бояд ба назар гирем, ки танзими самараноки муносибатҳои ҷамъиятӣ ва рушди воқеии ҷомеаи Тоҷикистон танҳо бо қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ маҳдуд намегардад. Барои татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва фаъолияти пурсамари низоми ҳуқуқии ҷомеа зарур аст, ки шахрвандон қонунпазир ва соҳиби маърифати баланди ҳуқуқӣ бошанд. Маҳз ин масъалаҳо аҳаммияти махсуси илмӣ ва сотсиологӣ дошта, таҳқиқоти амиқи илмиро талаб менамоянд.

Ҷиҳати дигари мубрамии мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки то имрӯз дар илми сотсиологияи ватанӣ масъалаи омӯзиши ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ба таври маҷмӯӣ омӯхта нашудааст. Дар қорҳои илмӣ-таҳқиқотии муҳаққиқони ватанӣ робитаи ҳуқуқ бо сохтори иҷтимоии ҷомеа, раванди иҷтимоишавии ҳуқуқӣ, омилҳои ҳуқуқии ташаккули синфи миёна ва ҷомеаи шахрвандӣ ва нақши ҳуқуқ дар раванди ҷойивазкунии иҷтимоӣ ба таври кофӣ баррасӣ нагардидаанд. Муаллиф ҳуқуқро, пеш аз ҳама, ҳамчун падидаи иҷтимоӣ таҳқиқ намуда, амали самараноки онро ба сатҳи рушди иқтисодӣ, вазъи сиёсӣ ва дараҷаи ташаккули маърифати ҳуқуқии шахрвандон алоқаманд донистааст. Аз ин рӯ, натиҷаҳои илмӣ диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ, ки ба таҳқиқи ин масъалаҳо бахшида шудааст, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ доранд.

Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки агар шахрвандон ба неруи тавонон ҳуқуқ боварӣ дошта бошанд, ҳуқуқро ҳамчун арзиши иҷтимоӣ эътироф намоянд, қонунпазирро пешаи қори худ қарор диҳанд, пас ҳуқуқ вазифаҳои иҷтимоии

худро дар сатҳи зарурӣ иҷро карда метавонад. Ҳамзамон, дар стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ масъалаҳои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли, волоияти қонун ва умуман, рушди давлати ҳуқуқбунёд самтҳои стратегӣ ва асосии рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидаанд. Аз ин рӯ, омӯзиши ҳуқуқ ҳамчун воситаи ташаккули неру ва сармояи инсонӣ, ҷамоҳангсозии манфиатҳои мухталиф ва сершумори субъектҳои муносибатҳои иҷтимоӣ, ҳифзи арзишҳои миллӣ, таъмини ҳамбастагии иҷтимоӣ, ваҳдати миллӣ ва пешгирии низоъҳои иҷтимоӣ аз аҳаммияти зиёд бархӯрдор мебошад.

Дар асоси таҳлилҳои болоӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки мавзуи диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар шароити рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон мубрам буда, ҳуқуқро ҳамчун институти иҷтимоӣ ва падидаи иҷтимоӣ мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Интихоби мавзуи мазкур аз ҷониби муаллиф саривақтӣ, аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва аз самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ буда, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҷимоя пешниҳод мешаванд. Аз омӯзиши маводи пешниҳодшуда бармеояд, ки диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» дорои як қатор наwgониҳои илмӣ мебошад, ки барои рушди соҳаи дахлдори илм ва тақмили донишҳои илмӣ мусоидат менамоянд. Навгонии илмӣ диссертатсияи мазкур, пеш аз ҳама, дар интихоби равиши методологии таҳқиқот ифода меёбад. Муаллиф бори аввал кӯшиш намудааст, ки ҳуқуқро аз мавқеи илми сотсиология ҳамчун яке аз институтҳои муҳими иҷтимоӣ таҳлил намояд.

Ба таври мухтасар наwgониҳои натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомадаро чунин ифода намудан мумкин аст:

– ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва унсуре сохтори иҷтимоии ҷомеа дар алоқамандӣ бо дигар институтҳои иҷтимоӣ, сохтори табақабандии иҷтимоӣ, ҷойивазкунии иҷтимоӣ, ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ ва дигар равандҳои иҷтимоӣ баррасӣ гардидааст;

– ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ аз нуктаи назари вазифаҳои иҷтимоии он, мисли танзимнамоӣ, ҷойивазкунии иҷтимоӣ, ҳамгироии иҷтимоӣ, назоратнамоӣ, тарбиявӣ ва муҳофизатнамоӣ таҳлил шудааст;

– муайян шудааст, ки ҳуқуқ барои рушди шахс ва ҷомеа шароити мусоидро фароҳам месозад, субъектҳои муносибатҳои иҷтимоӣ аз ҳуқуқ ва озодиҳои худ истифода бурда, дар ҷомеа мақоми иҷтимоӣ ва вазъи иқтисодии хешро тағйир дода метавонанд;

– асоснок гардидааст, ки самаранокии амали иҷтимоии ҳуқуқ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ба сатҳи рушди шуур ва маданияти ҳуқуқӣ, сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва раванди иҷтимоишавии ҳуқуқ вобастагӣ дорад;

– нақши ҳуқуқ дар рушди синфи миёна дар Тоҷикистон, ки намоёндагони он дорои маърифати баланди ҳуқуқӣ ва қонунпазир мебошанд, бо далелҳои раднопазир нишон дода шудааст;

– нақши ҳуқуқ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таъсири мутақобилан байни онҳо дар заминаи назарияҳои сотсиологӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ муайян карда мешавад;

– масъалаи нигилизми ҳуқуқӣ, сабабҳои пайдоиш гузариш ва роҳҳои пешгирии бартарафсозии ин падидаи иҷтимоӣ ҳуқуқӣ аз дидгоҳи сотсиологӣ вобаста ба шароити муносири Тоҷикистон таҳлил гардидааст.

– нақш ва ҷойгоҳи ҳуқуқ дар тағйироти сохтори иҷтимоии ҷомеа, дар маҷмӯъ, рушди устувори ҷомеаи муносири Тоҷикистон аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ, инчунин, бо назардошти натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ анҷомдодаи ҳуди муаллиф ошкор карда мешавад;

– аввалин маротиба дар илми сотсиологияи ватанӣ масъалаи ташаккули хувияти ҳуқуқӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст ва он яке аз омилҳои ҳамгироии иҷтимоӣ, ҳалли низоъҳои динию этникӣ, мутобиқшавии шаҳрвандон ба муҳити нави иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таҳлил гардидааст;

– барои амали самараноки ҳуқуқ дар ҷомеа ва иҷрои вазифаҳои иҷтимоии он тавсияҳои асоснок ва дар шароити муносири Тоҷикистон татбиқшаванда пешниҳод карда шудаанд.

Нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ анҷомёфта, навгониҳои илмӣ ва аҳамияти назариявӣ амалии онҳоро инъикос намуда, ба муҳтавои бобҳо, зербобҳо, хулосаҳои диссертатсия ва натиҷаҳои илмӣ мутобиқат менамоянд. Дар нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ки бо таҳлили назариявӣ, маълумоти эмпирикӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ асоснок карда шудаанд, ғояи ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва падидаи иҷтимоӣ, нақши ҳуқуқ дар тағйирёбии сохтори иҷтимоии ҷомеа ва рушди устувори ҷомеаи муносири Тоҷикистон пайгирона собит карда мешавад.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Натиҷаҳо, хулосаҳо ва тавсияҳои илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муносири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» дар заминаи таҳлили воқеӣ, истифодаи методологияи дуруст, далелҳои бозътимод ва натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ таҳия гардидаанд. Диссертатсияи мазкур ба

талаботи таҳқиқоти илмӣ сатҳи докторӣ ҷавобгӯ буда, хулосаҳо ва тавсияҳои илмӣ дар он истифодаи асоснок ва эътимодноканд.

Асоснокии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз интихоби дурусти масъала, мантиқи дохилии диссертатсия ва пайдарҳамии баррасии масъалаҳои илмӣ шуруъ мегардад. Муаллиф тадриҷан аз масъалаҳои умумии назариявӣ ба таҳлили равандҳои мушаххаси иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ гузашта, сипас, дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ хулосаҳо ва тавсияҳои илмиро пешниҳод намудааст. Пайдарҳам ва ба таври мантиқӣ баррасӣ гардидани масъалаҳои асосӣ аз ҷиҳати гардидани принсипҳои асосии методологияи таҳқиқоти илмӣ бозгӯӣ менамояд.

Асоснокии хулосаҳои таҳқиқот, пеш аз ҳама, бо сатҳи баланди маводи назариявии истифодашуда ва маълумоти натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ аз ҷониби муаллиф анҷомдодашуда алоқамандӣ дорад. Муаллифи диссертатсия маводи зиёди илмиро таҳқиқ намудааст, назарияҳои ҷомеашиносони ватанию хориҷиро дар заминаи воқеияти иҷтимоӣ ҷомеаи муосири Тоҷикистон мавриди омӯзишу таҳлил қарор додааст. Дар таълифи диссертатсия равишҳои сотсиологӣ функционализми сохторӣ ва назарияи низои иҷтимоӣ васеъ истифода гардидаанд. Истифодаи равишҳо ва концепсияҳои гуногуни сотсиологӣ имконият додааст, нуқтаи назари намоёндагони онҳо оид ба таъсири ҳуқуқ ба тағйирёбӣ ва рушди сохтори иҷтимоӣ ҷомеа муқоиса карда шавад.

Ҷиҳати дигари асоснокии хулосаю тавсияҳои таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки баррасии масъалаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ ба маҷмуи методҳои умумии илмӣ ва сотсиологӣ асос ёфтаанд. Муаллиф дар ҷараёни таҳқиқот аз методҳои таҳлили системавӣ, таҳлили муқоисавӣ, таҳлили таърихӣ, таҳлили омӯрӣ ва методҳои таҳқиқоти сотсиологӣ, аз ҷумла пурсиши сотсиологӣ (пурсиши анкетавӣ, мусоҳиба) ва таҳлили ҳуҷҷатҳо васеъ истифода намудааст. Яқбораи истифодаи гардидани методҳои гуногуни умумии илмӣ ва сотсиологӣ чунин шароитро фароҳам овардааст, ки дурустии хулосаҳои бадастомада арзёбӣ ва тасдиқ карда шаванд.

Муаллиф барои асоснок намудани хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия асосёфта аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда, стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ, маълумоти расмӣ омӯрӣ, адабиёти илмӣ ватанию хориҷӣ, инчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ худ самаранок ва бомаврид истифода намудааст. Истифодаи чунин доираи васеи сарчашмаҳо ва ахбори сотсиологӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки натиҷаҳои илмӣ танҳо ба мулоҳизаҳои назариявӣ таъяс накарда, бо воқеияти иҷтимоӣ ва далелҳои мушаххас тасдиқ гардидаанд. Ҳамаи хулосаҳои пешниҳодшуда аз таҳлили масъалаҳои баррасишуда мантиқан бармеоянд ва дар диссертатсия робитаи дохилии байни мақсад, вазифаҳо, объект, предмет, методология ва натиҷаҳои таҳқиқот нигоҳ дошта шудааст.

Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот, инчунин, бо он таъмин мегардад, ки муаллиф масъалаҳои назариявиро бо вазъи воқеии рушди ҷомеаи Тоҷикистон пайваст намудааст. Хулосаҳои илмӣ дар асоси таҳлили воқеии амали ҳуқуқ дар ҷомеа, вазъи шуур ва маданияти ҳуқуқӣ, муносибати аҳоли нисбат ба ҳуқуқ ва вазифаҳои иҷтимоии он, қонуният, нигилизми ҳуқуқӣ, хувияти ҳуқуқӣ ва дигар зухуроти ҳуқуқии ҷомеаи муосири Тоҷикистон таҳия гардидаанд. Маълумоти аз таҳқиқоти сотсиологӣ бадастомада ҳангоми ҷамъварӣ (кори саҳроӣ), коркард ва таҳлили ахбор мавриди санҷиш (мониторинг) қарор дода шуда, бо маълумоти расмӣ омӯриш мӯқоиса гардидаанд.

Аз таҳлили диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ маълум мегардад, ки тавсияҳои пешниҳодкардаи ӯ илман асоснок, татбиқшаванда ва ба талаботи рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон мутобиқ мебошанд. Тавсияҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба масъалаҳои татбиқи самараноки сиёсати ҳуқуқӣ, қонунпазирии шаҳрвандон, раванди иҷтимоишавии ҳуқуқӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ, таҳкими волоияти қонун, пешгирии нигилизми ҳуқуқӣ, фароҳам овардани заминаи ҳуқуқии рушди синфи миёна ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташаккули хувияти ҳуқуқӣ ва дигар падидаҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, тавсияҳои пешниҳоднамудаи муаллиф асоснок ва эътимоднок буда, онҳоро дар фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таълимӣ истифода бурдан мумкин аст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия. *Арзиши илмӣ ва назариявии таҳқиқоти диссертатсионии* Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои диссертатсия дар рушди минбаъдаи донишҳо ва равишҳои илмӣ сотсиологияи ҳуқуқ мусоидат намуда метавонанд. Муаллиф дар диссертатсияи худ ҳуқуқро дар доираи назарияҳои сотсиологӣ ва ҳамчун яке аз институтҳои муҳими иҷтимоӣ таҳлил намуда, таъсири онро ба тағйирёбии сохтори иҷтимоии ҷомеа ва равандҳои иҷтимоӣ муайян намудааст. Аз ин рӯ, натиҷаҳои диссертатсия барои такмил додани назарияҳо ва концепсияҳои сотсиологияи ҳуқуқ, таҳқиқи масъалаҳои амали иҷтимоии ҳуқуқ, ҳамбастагии раванди иҷтимоишавии ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқӣ ва волоияти қонун, нишон додани вазъи воқеии қонуният ва омӯзиши дигар падидаҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқии ҷомеаи муосири Тоҷикистон хизмат карда метавонанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳо ва тавсияҳои диссертатсияро барои омӯзиши муносибати аҳоли нисбат ба падидаҳои ҳуқуқии ҷомеа, такмил ва татбиқи сиёсати ҳуқуқии давлат, таҳияи стратегияҳо, барномаҳо ва нақшаи ҷорабиниҳои давлатӣ оид ба ташаккули сатҳи шуур ва маданияти ҳуқуқӣ, тарбияи ҳуқуқии ҷавонон, умуман, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, баҳо додан ба фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ

ва пешгирии нигилизми ҳуқуқӣ истифода бурдан имконпазир аст. Инчунин, муҳаққиқон ва омӯзгорони соҳаи ҷомеашиносӣ ҳангоми гузаронидани таҳқиқоти сотсиологӣ дар масъалаҳои ҳуқуқӣ, таълими фанҳои «Сотсиология», «Сотсиологияи ҳуқуқ», «Сотсиологияи ҷавонон», «Институтҳои иҷтимоӣ» ва дигар соҳаҳои махсуси донишҳои сотсиологӣ истифода бурда метавонанд.

Аҳаммияти иқтисодии натиҷаҳои диссертатсия дар он ифода меёбад, ки ҳуқуқ ва синфи миёна дар ҳамбастагии мутақобила қарор доранд. Маҳз ҳуқуқ барои ташаккули синфи миёна мусоидат намуда, боиси афзудани ҳиссаи аҳолии миёнаҳои ҷомеа мегардад. Истифодаи натиҷаҳо ва тавсияҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ барои фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати афзудани намоёндогони табақаи миёнаи аҳоли ва беҳтар гардидани вазъи иқтисодии шаҳрвандон кумак мерасонад. Ҳамчунин, натиҷаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия пешниҳодгардида барои татбиқ намудани ҳуқуқҳои иқтисодии шаҳрвандон ва беҳтар гардонидани фазои ҳуқуқии соҳибкорӣ хурду миёна истифода бурдан мумкин аст. Дар диссертатсия барои бартараф намудани монеаҳои соҳибкорӣ ва таъмини шароити ҳуқуқии соҳибкорӣ тавсияҳои илман асосноки татбиқшаванда пешниҳод гардидаанд.

Аҳаммияти иҷтимоии натиҷаҳои таҳқиқот дар асосҳои ҳуқуқии ҳифзи иҷтимоии аҳолии эҳтиёҷман, такмил додани санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаҳои иҷтимоӣ ва ташаккул додани заминаҳои давлати иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ифода меёбад. Дар диссертатсия аз ҷониби муаллиф барои такмил ва татбиқи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон, ҳифзи иҷтимоии шахсони дар вазъи мушкили зиндагӣ қарордошта, барқарор намудани адолати иҷтимоӣ ва пешгирии зухуроти коррупсия як қатор тавсияҳои илмӣ пешниҳод гардидаанд. Аз назари муаллиф, таъиноти ҳуқуқ, пеш аз ҳама, барои ҳар як инсон фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодона мебошад. Маҳз шаҳрвандони қонунпазир, фаъол ва масъулиятшинос дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон саҳми арзанда мегузоранд. Натиҷаҳо ва тавсияҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ барои ҳалли масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ, мисли коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ, дастгирии ҳуқуқии шахсони эҳтиёҷманд, барқарор намудани адолати иҷтимоӣ, баланд бардоштани сатҳи эътимоди аҳоли нисбат ба фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, коҳиш додани сатҳи нигилизми ҳуқуқӣ, ташаккули хувияти ҳуқуқӣ ва таҳқиқу муайян намудани вазъи иҷтимоии шаҳрвандон дар шароити кунунӣ заминаҳои илмӣ муҳайё намуда метавонанд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Натиҷаҳо ва хулосаҳои асосии диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» дар монографияи илмӣ, мақолаҳои илмӣ, маводди конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии

ҷумхуриявӣю байналмилалӣ нашр шудаанд. Муҳтаво ва натиҷаҳои диссертатсия дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидаанд.

Дар мақолаҳои илмӣ интишорнамудаи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ афкори иҷтимоӣ-ҳуқуқии донишмандони ватанӣ ва хориҷӣ, ҳуқуқ дар давраи гузариши ҷомеа, вазифаҳои иҷтимоӣ ҳуқуқ, иҷтимоишавӣ ҳуқуқ, ниғилизми ҳуқуқӣ, нақши ҳуқуқ дар рушди синфи миёна ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, хувияти ҳуқуқӣ ва дигар масъалаҳои назариявӣ ва амалии ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ мавриди омӯзишу таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтаанд. Мазмуну мундариҷа, натиҷаҳо, хулосаҳо ва тавсияҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар *43 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 23 мақола* дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд. Интишороти муаллиф ба мазмун, масъалаҳои асосӣ ва мавзуи диссертатсия бевосита алоқаманд буда, теъдод ва муҳтавои интишорот ба *талаботи банди 35-и Тартиб додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 (бо тағйири иловаҳо бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, №295)* тасдиқ гардидааст, мутобикат менамояд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз мундариҷа, номгӯйи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, панҷ боб ва чордаҳ зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт ва интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия иборат буда, ҳаҷми умумии диссертатсия *406 саҳифаи матни компютери*ро ташкил медиҳад. Инчунин, дар диссертатсия *1 ҷадвал ва 33 расм* истифода шудааст. Ҳаҷми диссертатсия ва миқдори адабиёти истифодашуда ба талаботи муқарраршуда ҷавобгӯ буда, сохтори он ба масъалаи таҳқиқотӣ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқат мекунад. Муаллиф ҳамаи вазифаҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ муайяншударо бо сатҳу сифати баланд иҷро намудааст.

Тартиби ҷойгиршавии қисматҳои асосӣ, мантиқи дохилии диссертатсия ва пайдарҳамии таҳлили масъалаҳо аз муқаддима то хулосаи ниҳой дуруст интиҳоб ва нигоҳ дошта шудаанд. Муаллиф нахуст асосҳои назариявӣ ва методологии масъалаи таҳқиқшавандаро баррасӣ намуда, баъдан, ба таҳлили масъалаҳои ҳуқуқӣ гузаштааст ва дар охир хулосаҳои илмӣю тавсияҳои амалиро пешниҳод кардааст. Бобҳо ва зербобҳои диссертатсия бо ҳамигар робитаи мантиқӣ дошта, якдигарро такмил медиҳанд, ки дар натиҷа он ба як таҳқиқоти мукамал табдил меёбад. Муҳтавои ҳар як боб ва зербобҳо ба ҳалли вазифаҳои алоҳидаи диссертатсия бахшида шуда, дар маҷмӯъ барои расидан ба мақсади асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ хизмат мекунанд. Забони илмӣ диссертатсия низ

равон, анику дақиқ ва ба талаботи услуби илмӣ ҷавобгӯ буда, истилоҳоти сотсиологӣ ва ҳуқуқӣ дуруст истифода шудаанд.

Муқаддимаи диссертатсия мубрамии мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ ва робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ё мавзуҳои илмиро фаро гирифтааст. Дар тавсифи умумии таҳқиқот мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, объект ва мавзуи таҳқиқот, марҳила, макон ва давраи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, наwgонии илмии таҳқиқот, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия нишон дода шудаанд.

Боби якуми диссертатсия *«Асосҳои назариявӣ-методологии омӯзиши ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосир»* ном дорад ва аз се зербоб иборат аст. Дар боби мазкур мафҳум, моҳият, аҳамияти иҷтимоӣ ва назарияҳои сотсиологии ҳуқуқ, инчунин, ҳолат ва амали иҷтимоии ҳуқуқ дар марҳилаи гузариши ҷомеа таҳлил гардидаанд.

Дар зербоби якуми боби аввал таҳти унвони *«Таҳлили масъалаҳои назариявӣ-методологии ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ»* рушди тасаввурот ва назарияҳои сотсиологӣ оид ба ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ баррасӣ гардидаанд. Муаллиф дар ин зербоби диссертатсия андешаҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқии донишмандони замони қадим, мутафаккирони асримиёнагии тоҷику форс, назарияҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқии мутафаккирони Давраҳои Эҳё ва Нав, намояндагони фалсафаи классикии Олмон ва назарияи марксизмро мавриди омӯзиш қарор додааст.

Зербоби дууми боби якум *«Таҳқиқи назариявии масъалаҳои ҳуқуқӣ дар сотсиологияи классикӣ ва равишҳои муосири сотсиологӣ»* ном гузошта шудааст, ки дар он назарияҳои сотсиологҳои классик дар бораи ҳуқуқ ва равишҳои муосири сотсиологии омӯзиши падидаҳои ҳуқуқӣ таҳқиқ гардидаанд. Муаллиф дар ин зербоби диссертатсия нуқтаи назари сотсиологҳои классик, мисли О. Конт, Г. Спенсер, Э. Дюркгейм, М. Вебер, П. Сорокин ва дигарон, инчунин, андешаҳои намояндагони равишҳо ва назарияҳои муосири сотсиологӣ дар бораи моҳият ва вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ, амали самараноки ҳуқуқ дар ҷомеа ва дигар масъалаҳои ба институти иҷтимоии ҳуқуқ алоқамандро таҳлил кардааст.

Дар зербоби сеюми боби якум, ки *«Ҳолат ва амали иҷтимоии ҳуқуқ дар марҳилаи гузариши ҷомеа»* ном дорад, хусусиятҳои давраи гузариши ҷомеа, амали ҳуқуқ дар шароити давраи гузариш, масъалаҳои ҳуқуқии давраи гузариши ҷомеа, мисли коррупсия ва иқтисоди пинҳонӣ таҳқиқ карда шудаанд. Муаллиф дар ин зербоби таҳқиқоти диссертатсионӣ назарияҳои сотсиологии давраи гузариш,

махсусан, назарияи “аномия”-и Э. Дюркгеймро ботафсил шарҳ дода, амали онро вобаста ба давраи гузариши Тоҷикистон муқоиса намудааст.

Боби дуюми диссертатсия таҳти унвони «Вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ ва таъбиқи онҳо дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон» аз се зербоб иборат буда, мафҳум, маъна ва таснифи вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқро фаро мегирад. Дар боби мазкур нақши ҳуқуқ дар танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва рафтори иҷтимоии шаҳрвандон, вазифаи ҷойивазкунии иҷтимоии ҳуқуқ дар шароити бунёди ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқӣ таҳлил гардидааст.

Дар зербоби аввали боби дуюм, ки «Мафҳуми «вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ» ва таснифи он дар равиши сотсиологӣ» ном дорад, вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ аз ҷиҳати сотсиологӣ шарҳ дода шуда, тасниф гардидаанд. Муаллиф зери мафҳуми «вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ», пеш аз ҳама, нақш ва аҳамияти иҷтимоии ҳуқуқ дар ҳаёти ҷомеа, инчунин, самт ва доираи таъсиррасони ҳуқуқ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, рафтору фаъолияти одамон ва умуман, ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоиро фаҳмидааст. Дар зербоби мазкур андешаҳои ҳуқуқшиносон ва ҷомеашиносони соҳа оид ба вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ ва таснифоти онҳо мавриди таҳқиқу баррасӣ ва муқоиса қарор гирифтаанд.

Дар зербоби дуюми боби дуюм – «Нақши ҳуқуқ дар танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва рафтори иҷтимоии шаҳрвандон» – яке аз вазифаҳои асосии ҳуқуқ, яъне вазифаи танзимнамоии муносибатҳои иҷтимоӣ таҳлил гардидааст. Муаллиф алоқамандӣ ва фарқияти танзимгарони муносибатҳои иҷтимоиро нишон дода, афзалият ва омилҳои самаранокии вазифаи танзимнамоии ҳуқуқро дар асоси нуқтаи назари муҳаққиқони соҳа асоснок намудааст. Ба андешаи диссертант, бартариҳои асосии ҳуқуқ нисбат ба дигар танзимгарони муносибатҳои иҷтимоӣ дар хусусиятҳои ҳатмӣ доштан ва ба дастгирии давлат таъмин будани он зоҳир мешавад.

Дар зербоби сеюми боби дуюм, ки «Ҳуқуқ ҳамчун замина ва омил ҷойивазкунии иҷтимоӣ дар ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёд» номгузорӣ шудааст, вазифаи ҷойивазкунии иҷтимоии ҳуқуқ таҳқиқ гардидааст. Муаллиф вазифаи ҷойивазкунии иҷтимоиро вазифаи сотсиологии ҳуқуқ арзёбӣ менамояд ва ба чунин хулоса омадааст, ки ҳуқуқ барои тағйир додани мақоми иҷтимоӣ ва вазъи иқтисодии субъектони муносибатҳои иҷтимоӣ шароити заруриро фароҳам меорад. Дар зербоби мазкур омилҳои ҳуқуқии ҷойивазкунии иҷтимоии шаҳрвандон, махсусан, ҳуқуқ ба таҳсил, ҳуқуқ ба интихоби касбу кор ва ҳуқуқҳои сиёсӣ баррасӣ шудаанд.

Дар боби сеюми диссертатсия таҳти унвони «Таъсири ҳуқуқ ба сохтори иҷтимоии ҷомеаи муосири Тоҷикистон», ки аз се зербоб иборат аст, шарҳу тавзеҳи масъалаҳои азнавсозии ҳуқуқ, ҳамбастагии ҳуқуқ бо синфи миёна ва нақши он дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ таҷассум ёфтаанд.

Зербоби якуми боби сеюм «Масъалаҳои азнавсозӣ (модернизатсия)-и ҳуқуқ дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёд» ном дорад, ки ба омӯзишу баррасии масъалаҳои азнавсозии ҳуқуқ, мутобиқ намудани низоми ҳуқуқи миллий ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, танзими муносибатҳои нави иҷтимоӣ вобаста ба талаботи рӯзафзуни шахрвандон бахшида шудааст. Аз дидгоҳи муаллиф, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати ҷомеа бояд низоми ҳуқуқии Тоҷикистон ба фазои ҳуқуқии ҷаҳонӣ мувофиқ ва пайваست карда шуда, дар раванди азнавсозии ҳуқуқ мафҳумҳои миллий, фарҳангии миллий, таҷрибаи пешқадами таърихи ҳуқуқи миллат ва ҳувияти ҳуқуқӣ аз мадди назар дур намонанд.

Дар зербоби дуюми боби сеюм, ки масъалаи «Ҳамбастагии таъбиқӣ ҳуқуқ ва ташаккули синфи миёна дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон» дар бар мегирад, ҳамбастагӣ ва алоқамандии ҳуқуқ ва синфи миёна дар асоси назарияҳои муосири сотсиологӣ ва андешаҳои муҳаққиқони соҳа таҳлилу баррасӣ шудаанд. Муаллиф бо далелҳои асосноки илмӣ нишон додааст, ки дар сурати самаранок иҷро гардидани вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ синфи миёна ташаккул меёбад ва афзудани намоёндогони синфи миёна ба баланд гардидани маърифати ҳуқуқии шахрвандон, қонунпазирии онҳо ва коҳиши сатҳи нигилизми ҳуқуқӣ мусоидат менамояд.

Дар зербоби сеюми боби сеюм таҳти унвони «Ҷойгоҳи ҳуқуқ дар барқароршавӣ ва ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ» ҳуқуқ ба сифати омил ва шароити пайдоиш, барқароршавӣ ва рушди ҷомеаи шахрвандӣ арзёбӣ мегардад. Муаллиф ба ин ақида устувор аст, ки танҳо дар шароити амали самаранокӣ ҳуқуқ унсурҳо ва институтҳои ҷомеаи шахрвандӣ ташаккул меёбанд. Дар ин зербоби диссертатсия омилҳои ҳуқуқии ҷомеаи шахрвандӣ дар заминаи назарияҳои сотсиологӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ нишон дода шудаанд.

Боби чоруми диссертатсия «Нигилизми ҳуқуқӣ ҳамчун зухуроти номатлуби ҷомеаи муосир» ном гирифтааст ва дар навбати худ аз ду зербоб иборат аст. Муаллиф дар ин зербоби диссертатсия мафҳум, моҳият, омилҳои пайдоишу густариш, оқибатҳои иҷтимоӣ ва роҳҳои коҳиш додани нигилизми ҳуқуқиро таҳқиқ намудааст.

Дар зербоби якуми боби чорум, ки «Мафҳуми «нигилизми ҳуқуқӣ» ва сабабҳои пайдоишу паҳншавии он дар ҷомеаи муосир» номгузорӣ шудааст, моҳият, шаклҳои зоҳиршавӣ, сабабҳои пайдоиш ва микёси паҳншавии нигилизми ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон таҳлил гардидааст. Муаллиф нуқтаи назари донишмандони хориҷӣ ва ватаниро нисбат ба сабабҳои объективӣ ва субъективӣ пайдоишу паҳншавӣ ва таъсири нигилизми ҳуқуқӣ ба сохтори иҷтимоии ҷомеа ва рафтору муносибати шахрвандон шарҳ додааст. Дар зербоби мазкур натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ дар мавриди муносибати аҳоли ба ғайриқонунии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва инчунин, сабабҳои нигилизми ҳуқуқӣ таҳлил гардидаанд.

Зербоби дуюми боби чорум «Оқибатҳои иҷтимоӣ ва роҳҳои бартараф намудани нигилизми ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон» ном дорад ва дар ин зербоб масъалаҳои паёмадҳои иҷтимоӣ ва роҳҳои коҳиши сатҳи нигилизми ҳуқуқӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон баррасӣ шудаанд. Муаллифи диссертатсия андеша дорад, ки нигилизми ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, ба арзиши иҷтимоии ҳуқуқ таъсири манфӣ мерасонад, раванди иҷтимоишавии ҳуқуқиро хароб месозад ва эътимоди шаҳрвандонро нисбат ба фаъолияти шаффофи намояндагони ҳифзи ҳуқуқ кошта мегардонад. Дар зербоби мазкур барои коҳиш додани нигилизми ҳуқуқӣ дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон бо назардошти натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ як қатор тавсияҳои илман асоснок пешниҳод гардидаанд.

Боби панҷуми диссертатсия «Масъалаҳои ташаккули маърифати ҳуқуқӣ ва ҳувияти ҳуқуқии шаҳрвандон дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон» унвон дорад ва аз се зербоб таркиб ёфтааст. Дар ин бахши диссертатсия масъалаҳои ташаккул додани сатҳи шуур ва маданияти ҳуқуқии шаҳрвандон, баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли, самаранок гардонидани раванди иҷтимоишавии ҳуқуқӣ, хусусиятҳои ҳувияти ҳуқуқӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҳамаҷониба таҳлил гардидаанд.

Дар зербоби якуми боби панҷум таҳти унвони «Хусусиятҳои рушди илури ҳуқуқӣ ва маданияти ҳуқуқии шаҳрвандон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои ҳолати шуур ва маданияти ҳуқуқии шаҳрвандон, таҳқиқоти сотсиологии маърифати ҳуқуқӣ, омилҳо ва шароити ташаккули шуур ва маданияти ҳуқуқии аҳоли таҳлил гардидаанд. Муаллиф дар ин зербоби диссертатсия аҳамияти шуур ва маданияти ҳуқуқиро дар эъмори ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявии Тоҷикистон бо далелҳои раднопазир арзёбӣ намудааст. Инчунин, дар зербоби мазкур ба нақши институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар ташаккули шуур ва маданияти ҳуқуқии шаҳрвандон таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардидааст.

Зербоби дуюми боби панҷуми диссертатсия фарогири масъалаи «Иҷтимоишавии ҳуқуқӣ ҳамчун омил ташаккули маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон» мебошад ва ба таҳлили раванди иҷтимоишавии ҳуқуқ, институтҳои иҷтимоишавии ҳуқуқӣ, нақши институтҳои иҷтимоӣ дар раванди иҷтимоишавии ҳуқуқӣ ва омилҳои ташаккули он бахшида шудааст. Муаллиф ба натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологии гузаронидаи худ така карда, иҷтимоишавии ҳуқуқиро раванди иҷтимоие номидааст, ки дар натиҷаи он шуур ва маданияти ҳуқуқии шаҳрвандон ташаккул меёбад. Дар хотимаи зербоби мазкур барои дуруст ба роҳ мондани раванди иҷтимоишавии ҳуқуқӣ як қатор тавсияҳои татбиқшаванда пешниҳод гардидаанд.

Зербоби сеюми боби панҷум «Ҳувияти ҳуқуқӣ ва нақши он дар ҳамгироии иҷтимоии ҷомеаи муосири Тоҷикистон» ном дорад, ки таҳқиқи масъалаҳои мафҳуми моҳият ва аҳамияти ҳувияти ҳуқуқиро дар бар мегирад. Дар ин зербоби

диссертатсия хувияти ҳуқуқӣ яке аз шаклҳои хувияти иҷтимоӣ шарҳ дода шуда, дар асоси назарияҳои мухталифи илмӣ нақши он дар бартараф намудани низоъҳои этникӣ, ҳалли масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ, мутобиқшавӣ ва ҳамгирии иҷтимоӣ нишон дода шудааст. Муаллифи диссертатсия омилҳои рушди хувияти ҳуқуқиро таҳқиқ намуда, пешниҳод намудааст, ки ҳангоми таҳия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон бояд фарҳанги милли, хувияти ҳуқуқӣ ва таҷрибаи ҳуқуқии миллати тоҷик ба инобат гирифта шаванд.

Дар *хулосаи* диссертатсия натиҷаҳои умумии таҳқиқоти илмии иҷрошуда ба таври мухтасар ва аҳамияти онҳо барои рушди илм баён гардидаанд. Ҳар як банди хулоса истинод ба мақолаҳои докталаби дараҷаи илмиро фаро мегирад. Дар *баҳши тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот* масъалаҳо оид ба имконияти истифодаи амалии натиҷаҳои бадастовардашуда шарҳ дода шудаанд.

Автореферат фишурдаи диссертатсия буда, сохтор, муҳтаво ва моҳияти диссертатсияро пурра инъикос менамояд.

Диссертатсияи доктории тақризшаванда як кори илмии бунёдӣ аст, ки дар он докталаб масъалаи асосии сотсиологиро ҳал намудааст. Дастовардҳои муҳимтарин ва қобили тавачҷуҳи илмӣ ва методологии муаллиф инҳоянд:

1. Дастгоҳи илмии тадқиқотии диссертатсионӣ бо дараҷаи баланди дақиқӣ ва дарки амиқи соҳаи мавзӯ таҳия шудааст. Заминаи методологии пешниҳодшуда пурра ба принципҳои асосии назарияи концептуалии муосир мувофиқат мекунад. Ҳадафҳо, вазифаҳо, объект ва предмети тадқиқот аз ҷиҳати мантиқӣ бо ҳам алоқаманданд, ба таври возеҳ таҳия шудаанд ва ба шиноснома ва рамзи ихтисоси илмии изҳоршуда қатъиян мувофиқ мебошад.

2. Муаллиф кори илмӣ ва таҳқиқотии ҳаҷман васеъро барои систематизатсия ва таҳлили интиқодии маҷмуи зиёди адабиёти махсуси ватанӣ ва хориҷӣ анҷом додааст. Таснифоти манбаъҳои пешниҳодкардаи докталаби дараҷаи илмӣ сазовори таҳсин аст. Ин равиш сатҳи баланди методологии диссертантро нишон медиҳад, ки меъёри ҳатмии диссертатсияҳо барои дарёфти дараҷаи доктории илм мебошад. Чунин таҳлили ҳамаҷонибаи библиографӣ имкон додааст, ки заминаи мустаҳками назариявии таҳқиқот ташаккул дода шавад.

3. Навоварии илмии рисола, инчунин, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда дорои мубрамии возеҳ мебошанд. Онҳо бо назардошти воқеияти мушаххаси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин марҳилаи рушди муосири он таҳия шудаанд. Докторант бомуваффақият концепсияҳои назариявиро ба шароити амалии мушаххаси кишвар мутобиқ кардааст, ки арзиши баланди илмӣ ва амалии корро барои институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятии ҷумҳурий муайян мекунад.

4. Кори тақризшаванда бо хусусияти маҷмуии худ фарқ мекунад ва ҷанбаҳои асосии омӯзиши сотсиологии мавзӯи зикршударо ҳамаҷониба фаро мегирад. Заминаи эмпирикии таҳқиқот эътимоднок, намояндагӣ ва эътиборнок

мебошад. Воситаҳои тадқиқоти сотсиологӣ истифодашуда (методҳои ҷамъоварӣ, коркард ва тафсири маълумот) пурра асоснок карда шудаанд, ки об'ективият ва эътиборнокии натиҷаҳою хулосаҳои бадастовардаи муаллифро кафолат медиҳанд.

5. Сохтори диссертатсия дуруст таҳия шудааст, мантиқи пешниҳод ба ошкорсозии мавзӯ ва ҳалли вазифаҳои зикршуда тобеъ аст. Бобҳо ва зербобҳо аз ҷиҳати ҳаҷм бо ҳамдигар мутаносибанд. Тасвироти техникӣ ва услубии мавод, аз ҷумла маводи графикӣ ва рӯйхати адабиёт, ба талабот ва стандартҳои муқарраршудаи диссертатсияҳои докторӣ пурра мувофиқат мекунад.

6. Таҳқиқоти диссертатсионии пешниҳодшуда таҳқиқоти илмию таҳассусии мустақил, анҷомёфта ва бунёди мебошад. Он дорои сатҳи баланди назариявӣ ва методологӣ буда, дар рушди сотсиологияи Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши назаррас мегузорад. Натиҷаҳои тадқиқот дорои иқтидори дарозмуддат буда, ҳамчун манбаи концептуалӣ барои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва диссертатсионии минбаъда, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Ёзбекистон, хизмат карда метавонад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи докталаби дараҷаи илмӣ бо риояи талаботи Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводи илмӣ, ки бо *Қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, №493 тасдиқ гардидааст*, таҳия ва ба расмият дароварда шудааст.

Автореферати диссертатсия дар асоси мазмун ва муҳтавои он омода гардидааст ва ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо *Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 (бо тағйири иловаҳо бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, №295) тасдиқ шудааст*, ҷавобгӯ мебошад.

Эродҳо ба мазмуни диссертатсия. Сарфи назар аз дастовардҳои муаллиф ва арзиши баланди илмию амалӣ, дар диссертатсия баъзе масъалаҳои баҳснок ва норасоҳои ҷузъӣ роҳ ёфтаанд, ки онҳоро чунин ифода намудан мумкин аст:

1) Дар диссертатсия истифодаи равишҳои функционализми сохторӣ ва назарияи низои иҷтимоӣ нишон дода шудааст, аммо асоснок карда нашудааст, ки чаро маҳз ҳамин равишҳо нисбат ба дигар назарияҳои муосири сотсиологӣ (масалан, индивидуализми иҷтимоӣ, назарияҳои сотсиологӣ шахс, таҳаввулоти иҷтимоӣ, марксистӣ, ҷомеаи иттилоотӣ, амали иҷтимоӣ ва ғайра) афзал дониста шудаанд. Муқоисаи методологӣ ин равишҳо арзиши назариявии таҳқиқотро боз ҳам баландтар гардониди метавонистанд.

2) Ҳангоми баррасии масъалаҳои ҳамбастагии ҳуқуқ бо синфи миёна ва ҷомеаи шаҳрвандӣ таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ истифода нашудааст. Агар омилҳои ҳуқуқии рушди синфи миёна ва ҷомеаи шаҳрвандӣ бо таҷриба ва

дастовардҳои кишварҳои пасошуравӣ, мисли Ёзбекистон, Қазоқистон ва ғайра муқоиса карда мешуданд, натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ боз ҳам муқаммал ва бозътимод мегардиданд.

3) Муаллиф вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқро тасниф намуда, аммо танҳо вазифаҳои танзимнамоӣ ва ҷойивазкунии иҷтимоии ҳуқуқро таҳқиқ намудаасту ҳалос. Агар дигар вазифаҳои иҷтимоии ҳуқуқ, мисли таъминоти иҷтимоӣ ва назорати иҷтимоӣ таҳлил мегардиданд, мазмун, натиҷаҳои илмӣ, арзишмандии назариявӣ ва амалии диссертатсия муқаммал ва эътимодноктар мегардиданд.

4) Дар диссертатсия натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ гузаронидаи ҳуду муаллиф хеле зиёд истифода гардидаанд. Муаллиф қайд менамояд, ки ҳангоми коркард ва таҳлили ахбори таҳқиқоти сотсиологӣ аз барномаҳои замонавии компютерӣ истифода бурдааст. Аммо дар диссертатсия дар бораи таҳқиқот, ҳаҷми интихобнома, ҳатогиҳои оморӣ, хусусиятҳои иҷтимоӣ-демографии респондентҳо, натиҷаҳои таҳлилҳои оморӣ (миёнаи арифметикӣ, мода, меѓина, ҳамбастагии тағйирёбандаҳо) маълумоти кофӣ пешниҳод нашудааст. Пешниҳоди ҷунун маълумот барои баҳодихии сифати натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ ва эътимоднокии он хеле заруранд.

5) Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таъсири ҳуқуқ ба рафтор ва фаъолияти намоёндагонии ғуруҳҳои мухталифи иҷтимоӣ нишон дода шудааст, аммо хусусиятҳои гендерии ин масъала баррасӣ нагардидаанд. Агар муаллиф хусусиятҳои фарқкунандаи шуур ва фарҳанги ҳуқуқии занону мардон, инҷунин, рафтору фаъолияти ҳуқуқии онҳоро таҳқиқ менамуд, манзараи умумии воқеияти ҳуқуқӣ пурра мегардид.

Эродҳои номбаршуда хусусияти тавсиявӣ дошта, ба мазмун, арзиши илмӣ ва аҳаммияти амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ таъсири назаррас намерасонанд.

Умуман, диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ таҳқиқоти аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва мустақилона анҷомёфта, аз лиҳози назариявӣ ва методологӣ муқаммал ва аз нуқтаи назари амалӣ арзишманд мебошад. Навгониҳо, нуқтаҳои илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ саҳми шахсии муаллифро дар таҳқиқоти диссертатсионии мазкур нишон медиҳад. Муаллиф ҳангоми навиштани диссертатсия миқдори кофии адабиёти илмӣ ва иқтибосҳои заруриро истифода бурдааст, ки онҳо ба мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқшаванда алоқамандии бевосита доранд.

Аз ин рӯ, диссертатсияи Мирзода Фирӯз Сафаралӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқ ҳамчун институти иҷтимоӣ ва нақши он дар рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили сотсиологӣ)» пурра ба талаботи бандҳои 31 ва 33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 ва тағйири иловаҳо аз 26 июни соли 2023, №295

тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Бо назардошти навгониҳои илмӣ ва аҳамияти илмӣ амалии натиҷаҳо, ҳулосаҳо ва тавсияҳои таҳқиқот муаллифи диссертатсия Мирзода Фирӯз Сафаралӣ сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои сотсиологӣ аз рӯйи ихтисоси 5.4.3. – *Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва рабандҳои иҷтимоӣ (илмҳои сотсиологӣ)* мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Доктори илмҳои сотсиологӣ, и.в. профессори
кафедраи сотсиологияи Донишгоҳи миллии
Ўзбекистон ба номи Мирзо Улуғбек

 **Х.Т. Хусанова**

Имзон Хусанова Х.Т.-ро тасдиқ менамоям:
Сардори раёсати кадрҳои Донишгоҳи миллии
Ўзбекистон ба номи Мирзо Улуғбек

«26» 08 2026

